

พระพุทธรูปล้านนา

กับคติพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

พิมพ์ครั้งที่ 2

รางวัลหนังสือดีเด่น สพฐ.
พ.ศ. 2559 ประเภทสารคดี

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-นามสกุล หม่อมหลวงสุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์
ตำแหน่งทางวิชาการ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ
หน่วยงานที่สังกัด ภาควิชาศิลปะไทย
คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประวัติการศึกษา

2529 ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์)
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ
2522 ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี)
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ
2518 เตรียมอุดมศึกษา โรงเรียนอัสสัมชัญ บางรัก กรุงเทพฯ

งานวิจัยที่เสร็จแล้ว และหนังสือที่ตีพิมพ์ (ตัวอย่างบางรายการ)

2556 งานวิจัยเรื่อง การศึกษาพระพุทธรูปสำริดในพระระเบียงวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่.
2554 ศิลปะในประเทศไทยพม่า. เรียบเรียง กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร
2550 พุทธศิลปะในนิกายสีหฬิกขุ ค.ศ.1350-1550 (ราวพ.ศ.1900-2100) ศึกษาจากพระพุทธรูปลึงค์ และพระพุทธรูปที่มีจารึกในประเทศไทย (เน้นล้านนา). จากงานวิจัยร่วมกับ ดร.อันส์ เพนธ์ กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2549 ชาวอยุธยาที่เมืองสกาย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร ร่วมกับ ดร.ม.ร.ว.รุจยา อากาศ
2548 งานวิจัยเรื่อง พม่า: วิถีทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม. ร่วมกับ ดร.ม.ร.ว.รุจยา อากาศ, รศ.นฤมล วีระวัฒน์ และคณะ
2548 โบราณคดีประชาชน: บทบาทการวิจัยต่อท้องถิ่นภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ
2548 เวียดนามสองรส: บันทึกการเดินทางเชิงวิชาการด้านศิลปะและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร

รางวัลที่ได้รับ

2557 รางวัลอาจารย์ / นักวิจัยยอดเยี่ยม สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปี 2557 (รางวัลช้างทองคำ)

พระพุทธรูปล้านนา
กับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanแบบตันตระ
นิกายวัชรยาน

พิมพ์ครั้งที่ ๒

โดย

ศาสตราจารย์ ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

เรียบเรียงจากรายงานการวิจัยเรื่อง

นิกายพุทธศาสนาในล้านนาระหว่างรัชสมัยพญาติโลกราชถึงพญาแก้ว
(พ.ศ. ๑๙๘๔-๒๐๖๘ / ค.ศ. 1441-1525) : ศึกษาจากพระพุทธรูปสำริดที่มีจารึก
ในจังหวัดเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒๕๖๐

พระพุทธรูปล้านนา

กับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanแบบตันตระ นิกายวัชรยาน พิมพ์ครั้งที่ ๒

ISBN: 978-616-398-015-1

ผู้แต่ง: สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, (ม.ล.)

เจ้าของและผู้จัดพิมพ์: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
โทรศัพท์: ๐ ๕๓๙๔ ๓๖๐๓, ๐ ๕๓๙๔ ๓๖๐๔
โทรสาร: ๐ ๕๓๙๔ ๓๖๐๐
<http://cmupress.cmu.ac.th>, E-mail: cmupress.th@gmail.com

พิมพ์ครั้งที่ ๑: กันยายน ๒๕๕๘

พิมพ์ครั้งที่ ๒: มกราคม ๒๕๖๐

บรรณาธิการ: นิมิต เรืองดี

ราคา: ๖๕๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล.

พระพุทธรูปล้านนา กับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanแบบตันตระ นิกายวัชรยาน.-- เชียงใหม่ :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘.

๓๕๐ หน้า.

๑. พระพุทธรูป--ไทย (ภาคเหนือ). ๒. พุทธศิลป์. I. ชื่อเรื่อง.

๒๙๔.๓๓๘๗๓

ISBN 978-616--398-015-1

ปกหน้า: พระสิงห์หรือพระพุทธรูปสิหิงค์ วัดผ้าขาว อำเภอเมืองเชียงใหม่ จารึกที่ฐาน
ระบूपี่สร้างคือ พ.ศ. ๒๐๑๖ / ค.ศ. 1473-74 และคาถาหัวใจพระสิงห์
สมณิ ทุนิม สมทุ สนิทุ (รูปโดยผู้วิจัย)

ปกหลัง: ฝ้ายันต์คาถาปฐมมั่ง ๔ ด้านในความครอบครองของศรีเลา เกษพรหม

ออกแบบปกโดย: ศักรินทร์ สุทธิสาร คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ออกแบบและพิมพ์: บริษัท วิทอินดีไซน์ จำกัด

© สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๘ ห้ามลอกเลียนแบบ ทำซ้ำ ตัดแปลง ส่วนหนึ่งส่วนใดของตำราเล่มนี้ รวมทั้งการจัดเก็บ
ถ่ายทอดไม่ว่ารูปแบบหรือวิธีการใด ๆ ด้วยกระบวนการทางอิเล็กทรอนิกส์ การถ่ายภาพ การบันทึกหรือวิธีการอื่นใด
โดยไม่ได้รับอนุญาต

กรณีต้องการสั่งซื้อเป็นจำนวนมาก กรุณาติดต่อ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โทรศัพท์: ๐ ๕๓๙๔ ๓๖๐๕ โทรสาร: ๐ ๕๓๙๔ ๓๖๐๐

<http://cmupress.cmu.ac.th>, E-mail: cmupress.th@gmail.com

คำนิยมนางวัลดีเด่นหนังสือสารคดี

รางวัลหนังสือดีเด่น สพฐ. พ.ศ. ๒๕๕๙ ประเภทสารคดี

เรื่อง พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanaแบบตันตระ นิกายวัชรยาน
ประพันธ์โดยศาสตราจารย์ หม่อมหลวง สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

หนังสือเรื่องพระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanaแบบตันตระ นิกายวัชรยานนี้ เป็นผลงานที่เกิดจากการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร จารึก และหนังสือต่าง ๆ อีกทั้งจากการลงพื้นที่ทั้งในประเทศ และต่างประเทศของผู้ประพันธ์ โดยผู้ประพันธ์ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๘ บทที่กล่าวถึงพระพุทธรูปศาสนamahayana งานช่างและพิธีกรรมในการสร้างพระพุทธรูปในดินแดนล้านนา รวมไปถึงอิทธิพลของลัทธิมหายานและนิกายวัชรยานในลังกา และเนปาล จากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยใช้ภาษาที่ง่ายต่อการศึกษาทำความเข้าใจของผู้อ่าน

หนังสือเล่มนี้ยังมีภาพประกอบอันแสดงให้เห็นถึงฝีมือ และความปราณีตของช่างผู้สร้างพระพุทธรูป อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของรูปแบบของพระพุทธรูปในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลคติศาสนamahayanaแบบตันตระ นิกายวัชรยาน ทำให้น่าสนใจต่อการศึกษาทำความเข้าใจ

หนังสือสารคดีเรื่อง พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanaแบบตันตระ นิกายวัชรยาน ประพันธ์โดยศาสตราจารย์ หม่อมหลวง สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงสมควรได้รับรางวัลดีเด่นประเภทหนังสือสารคดี ในการประกวดหนังสือดีเด่นของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๙

พระพุทธรูป

“ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม”

คำนิยม

ได้อ่านหนังสือเรื่อง พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธศาสนามหายาน แบบตันตระ นิกายวัชรยาน ของศาสตราจารย์ ม.ล.สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ แล้วได้รับความรู้เพิ่มเติมว่า อิทธิพลพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระจากอินเดีย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือภายใต้การปกครองของราชวงศ์ปาละ (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔) ที่ได้แผ่เข้ามาในภาคเหนือของประเทศไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม และเริ่มปรากฏในอาณาจักรหริภุญชัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ นั้น ได้ฝังรากลึกลงในอาณาจักรล้านนา ดังปรากฏหลักฐานว่าในช่วงยุครุ่งเรืองของล้านนา (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒) พระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน ซึ่งยังคงถือปฏิบัติกันในทิเบตได้ซึมซับเข้ามาในพระพุทธศาสนาของชาวล้านนาจนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมของชาวล้านนาในปัจจุบันไปแล้ว ดังจะเห็นได้จากการมีพุทธลักษณะร่วมกันบางประการของพระพุทธรูปล้านนากับพระพุทธรูปทิเบต รวมทั้งพิธีพุทธาภิเษกและประเพณีการบรรจุหัวใจพระเจ้า ตลอดจนการบรรจุพระธาตุในพระพุทธรูปซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวเหล่านี้ได้มีการบันทึกไว้ในเอกสารตำราบรรจุหัวใจพระเจ้าของทางล้านนาหลายสำนวนด้วยกัน

ศาสตราจารย์ ม.ล.สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ ยังเน้นย้ำไว้อย่างชัดเจนว่า แม้ว่าคติความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระจะมีอิทธิพลต่อชุมชนชาวล้านนาอย่างเด่นชัด แต่ชาวล้านนาก็ให้ความสำคัญต่อหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา นอกจากพระอริยธำมะของพระพุทธเจ้าแล้ว พระธาตุประเภทที่ ๒ ที่ชาวล้านนานิยมบรรจุลงไปในพระพุทธรูป คือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมคำสอนเรื่อง “ปฏิจกสมุปบาท และพระคาถาเย ธมมา” เนื่องจากมีความเชื่อเช่นเดียวกับชาวพุทธในนิกายเถรวาททั้งในประเทศอินเดียและประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าเมื่อบรรจุพระธาตุหนึ่งในสองประเภทนี้ลงไปแล้วตนเองจะได้รับบุญกุศล เพราะคำสอนที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนาดังกล่าวมีความสำคัญเทียบเท่าพระอริยธำมะของพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ศาสตราจารย์ ม.ล.สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ ยังได้ชี้ให้เห็นอิทธิพลพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยานที่ปรากฏในพระพุทธรูปทั้งในประเทศศรีลังกาและประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย

จัดว่าหนังสือเล่มนี้น่าสนใจมาก ให้ความรู้ด้านประติมานวิทยาของพระพุทธรูป
ล้านนาและชี้ให้เห็นความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปในประเทศอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพล
คติศานามหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยานไว้อย่างครบถ้วน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทรารูธ
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

คำนำสำนักพิมพ์

หนังสือเรื่อง “พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธศาสนาหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน” โดยศาสตราจารย์ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ สังกัดคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นหนังสือที่ได้รวบรวมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประวัติพุทธศาสนา อิทธิพลของพุทธศาสนา กำเนิดพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูป ประเพณี วัฒนธรรม บทบาทคติความเชื่อ พิธีกรรม และการบูชาต่อพระพุทธรูป ตั้งแต่ยุคอดีตมาจนถึงยุคปัจจุบันของผู้คนตามเส้นทางการเผยแพร่ของพุทธศาสนาต้นกำเนิดจากอินเดียเผยแพร่เข้าไปในลังกา พุกาม พม่า เนปาล ทิเบต รวมถึงเผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนล้านนา

สาระของหนังสือจะกล่าวถึงคติความเชื่อของพระพุทธศาสนา จากต้นกำเนิดสู่การแบ่งแยกออกเป็นนิกายตั้งแต่ในอดีต รวมถึงการเผยแพร่ความเชื่อดังกล่าวเข้าสู่ดินแดนเอเชียอาคเนย์ การเข้ามาของความเชื่อทางพุทธศาสนาสู่ดินแดนล้านนาที่รับเอาอิทธิพลของความเชื่อทางพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมจากหลากหลายแห่ง อาทิ สุโขทัย มอญ พุกาม เนปาล ทิเบต มารวมผสมผสานเข้าด้วยกันจนแยกแยะไม่ออก ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ลักษณะและการสร้างพระพุทธรูป รวมไปถึงพิธีกรรม การบูชาต่อพระพุทธรูปของชาวล้านนาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่หวังว่าผู้อ่านที่สนใจศึกษาด้านประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อที่มีความเชื่อมโยงเข้ากับพุทธศาสนา จะได้รับประโยชน์จากหนังสือเล่มนี้ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษาหาความรู้ หรือประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้งานที่เกี่ยวข้องต่อไป

(รองศาสตราจารย์ ดร.คมกฤต เล็กสกุล)

ผู้อำนวยการศูนย์บริหารงานวิจัย

กรกฎาคม 2558

คำนำ

หนังสือพระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanaแบบต้นตระกูลนิกายวัชรยานเล่มนี้ เรียบเรียงจากรายงานการวิจัยเรื่อง “นิกายพุทธรูปศาสนาในล้านนาระหว่างรัชสมัยพญาติโลกราชถึงพญาแก้ว (พ.ศ. ๑๙๘๔-๒๐๖๘ / ค.ศ. 1441-1525) : ศึกษาจากพระพุทธรูปสำริดที่มีจารึกในจังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยเรื่องนี้คือต้องการสืบค้นแบบอย่างพระพุทธรูปในเมืองเชียงใหม่ยุครุ่งเรืองที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบล้านนากับพุทธศาสนาเถรวาทมหายานและนิกายวัชรยานในภูมิภาคนี้

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่าพุทธศาสนาบนดินแดนล้านนาทั้งนิกายสวนดอกและนิกายป่าแดง ล้วนมีที่มาจากนิกายเถรวาทแบบลังกา แต่จากการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanaแบบต้นตระกูลนิกายวัชรยานนี้ สามารถที่จะนำมาอธิบายปรากฏการณ์ บทบาทคติความเชื่อ ตลอดจนประเพณีและพิธีกรรมของพุทธศาสนamahayanaแบบต้นตระกูลนิกายวัชรยานที่ปรากฏร่องรอยอยู่ในวัฒนธรรมล้านนา เพราะไม่เพียงแต่ได้ค้นพบว่ามีเทคนิคการหล่อพระพุทธรูปสำริดแบบแยกส่วนเช่นเดียวกับที่พบในเนปาลและทิเบต รวมทั้งร่องรอยอักษนะหรือพระเมลาลีที่สามารถเปิดออกเพื่อรองรับพระธาตุ อันเป็นการให้ความหมายศักดิ์สิทธิ์ต่อพระพุทธรูปทั้งในอินเดีย ศรีลังกา และเอเชียอาคเนย์เท่านั้น ยังได้พบอีกว่าประเพณีการบรรจุหัวใจพระเจ้าในพิธีพุทธภิเษกหรือการอบรมพระเจ้าซึ่งถือเป็นลักษณะเฉพาะตัวของชาวล้านนา สามารถเชื่อมโยงไปถึงบทบาทประเพณีการบรรจุขุมหรือธารณีมนต์ในองค์พระพุทธรูปเนปาลและทิเบต หนังสือเล่มนี้ยังบรรลุถึงการให้ข้อคิดใหม่เกี่ยวกับอุดมคติจักรวาลของพญาติโลกราชผ่านทางการสร้างพระพุทธรูปองค์สำคัญ ๆ ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความรุ่งเรืองทางการเมืองการปกครองบนดินแดนล้านนาในขณะนั้นอีกด้วย

สาระของหนังสือพระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธรูปศาสนamahayanaแบบต้นตระกูลนิกายวัชรยาน แบ่งออกเป็น ๘ บทด้วยกัน คือ บทที่ ๑ บทนำ ประเด็นปัญหาบทบาทพระพุทธรูปศาสนamahayanaในล้านนา บทที่ ๒ ยุครุ่งเรืองของล้านนา บทที่ ๓ งานช่างและพิธีกรรมล้านนาในการสร้างพระพุทธรูป บทที่ ๔ พระพุทธรูปสำริดที่มีจารึกในจังหวัดเชียงใหม่ กับมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ บทที่ ๕ บทบาทลัทธิมหายานและนิกายวัชรยานที่มีต่อพระพุทธรูปลังกา บทที่ ๖ พระพุทธรูปทิเบต พระพุทธรูปเนปาล และพิธีพุทธภิเษกแบบวัชรยาน บทที่ ๗ ร่องรอย

พระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยานในล้านนา และบทที่ ๘ บทสรุป ร่องรอยพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยานในล้านนา ที่ปรากฏในพระพุทธรูปยุครุ่งเรืองของล้านนา

ผู้เขียนขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านผู้ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ มาแต่แรกเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ผาสุก อินทรารูธ ผู้มีเมตตาคุณต่อลูกศิษย์เสมอมา เพื่อนนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศ รองศาสตราจารย์ ดร.กฤษดาวรรณ หงส์ดารมภ์ เมธาวิกุล ผู้จุดประกาย ประเด็นการสืบค้นเรื่องบทบาทนิกายมหายานในล้านนามาแต่ต้น ศาสตราจารย์ ดร.ศำหนาช อุสเน ชาฮัน ผู้ช่วยค้นหาเอกสารและหนังสือต่างๆ ที่จำเป็นต่อการ วิเคราะห์ คุณมฤณดา บิสตา คุณโรหิต กุมาร รานจิตการ และครูช่างแห่งเมืองป่าตัน ทุกท่านที่ช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลภาคสนามในประเทศเนปาล ครูช่างดวงจันทร์ จันทรรัตน์ ผู้ให้ข้อมูลด้านการปั้นหล่อพระพุทธรูปล้านนา เพื่อนร่วมงานอาจารย์ ศรีเลา เกษพรหม ผู้เชี่ยวชาญด้านจารึกและเอกสารล้านนา รองศาสตราจารย์ ดร.บาลี พุทธรักษา ผู้ให้คำปรึกษาในหลายโอกาส อาจารย์สรารูธ รูปิน ลูกศิษย์ ผู้มีส่วนช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลมาโดยตลอด กรมศิลปากรและหัวหน้า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทุกแห่งที่อำนวยความสะดวกการบันทึกภาพข้อมูล ท่าน เจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญทั้งหลายซึ่งหนังสือ เล่มนี้ได้กล่าวถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งขอกราบขอบพระคุณพระครูอดุลสีกิตต์ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำและเจ้าคณะตำบลห้วยยา พระครูพิทักษ์สุทธิคุณ เจ้าอาวาส วัดศรีสุพรรณ และพระครูมงคลรัตโนภาส เจ้าอาวาสวัดผ้าขาว อำเภอเมืองเชียงใหม่ ผู้เมตตาให้ความรู้ด้านพิธีกรรมล้านนาหลายประการ

และท้ายที่สุดขอขอบพระคุณสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ผู้สนับสนุน การตีพิมพ์หนังสือทางวิชาการและรายงานการวิจัยที่มีคุณภาพ ส่งผลให้หนังสือ พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน เล่มนี้ได้รับการเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ด้านล้านนาดีและเป็น ประโยชน์ต่อวงวิชาการ ในวาระครบรอบ ๕๐ ปีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทั้งนี้เหนือ สิ่งอื่นใดและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่สุด คือสำนักที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาในเชิงศิลปะ และการสืบสานพุทธธรรมที่เป็นแรงบันดาลใจผ่านองค์พระพุทธรูปล้านนา ก้าวข้าม กาลเวลาจวบจนถึงปัจจุบัน

ศาสตราจารย์ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์
คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำครั้งที่ ๒

ตามที่หนังสือสารคดี เรื่อง พระพุทธรูปล้านนา กับคติพระพุทธรศาสนา
มหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน ได้ตีพิมพ์มาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ ทางสำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้แจ้งให้ทราบว่า ปัจจุบันหนังสือดังกล่าวได้จำหน่าย
หมดแล้ว ดังนั้นจึงสมควรให้มีการตีพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ ซึ่งนอกจากการเพิ่มเติม
ข้อมูลใหม่ ๆ แล้ว ในครั้งนี้ยังได้เพิ่มดัชนีค้นค่าเพื่อให้สะดวกในการค้นคว้าอีกด้วย
จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจทั่วไปไม่มาก
ก็น้อย

ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงสุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

สารบัญ

	หน้า
บทที่ ๑ บทนำ	๑
บทที่ ๒ ประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธรูปล้านนายุคกรุงเรือง ยุคเรืองเรื่องของล้านนา: นิยาม และความหมาย	๙
พระพุทธรูปล้านนายุคเรืองเรื่องที่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์	๑๔
ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปล้านนายุคเรืองเรื่อง	๒๐
จากหลักฐานจารึก	
กิจกรรมทางพุทธศาสนาในล้านนา	๓๒
บทที่ ๓ งานช่างและพิธีกรรมล้านนาในการสร้างพระพุทธรูป	๓๗
การสร้างพระพุทธรูปและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง	๓๗
พระพุทธรูปก่ออิฐ	๓๘
พระพุทธรูปหล่อสำริด	๔๓
ช่างหล่อพระพุทธรูปในเชียงใหม่ปัจจุบัน	๔๖
มาตราส่วน (สัดส่วน) ของพระพุทธรูปล้านนา	๔๙
พิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูป หรือพิธีอบรมพระเจ้าแบบล้านนา	๕๑
ขั้นตอน และความหมายของพิธี	๕๑
อานุกาพของพระปริตร	๕๔
บทที่ ๔ พระพุทธรูปสำริดที่มีจารึกในจังหวัดเชียงใหม่	๕๗
กัณฑ์มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ	
มหาบุรุษลักษณะในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน และเถรวาท	๕๗
หมวดที่ ๑ พระพุทธสีหิงค์ (พระสิงห์)	๕๘
หมวดที่ ๑.๑ พระพุทธสีหิงค์ (พระสิงห์) แบบกระด้าง	๕๘
หมวดที่ ๑.๒ พระพุทธสีหิงค์ (พระสิงห์) แบบอ่อนโยน	๖๘
หมวดที่ ๒ พระพุทธสีหิงค์ (พระสิงห์) จำลอง	๗๒
หมวดที่ ๓ พระพุทธรูปปางมารวิชัยขัดสมาธิราบ	๗๙
หมวดที่ ๓.๑ พระพุทธรูปปางมารวิชัยขัดสมาธิราบ	๗๙
ที่มีพุทธลักษณะแบบพระพุทธรูปสีหิงค์	

หมวดที่ ๓.๒ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ	๘๔
หมวดที่ ๓.๓ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ พระพักตร์กลม	๙๒
หมวดที่ ๔ พระละโว้หรือพระเจ้าแห่งคม และพระละโว้จำลอง	๙๖
หมวดที่ ๕ พระพุทธรูปปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ	๙๙
หมวดที่ ๖ พระพุทธรูปประทับยืน ปางอุ้มบาตร	๑๐๒
ปางประทับรอยพระบาท และปางเปิดโลก	
มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ	๑๐๕
คาถาหัวใจพระสิงห์หรือคาถาปฐมมัง	๑๐๘
สังคมช่างล้านนา	๑๑๒
บทที่ ๕ บทบาทลัทธิมหายานและนิกายวัชรยานที่มีต่อ พระพุทธรูปลังกา	๑๑๓
สังเขปประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในลังกา	๑๑๓
คติการบูชารูปสัญลักษณ์ในพุทธศาสนา และกำเนิด พระพุทธรูปลังกา	๑๑๘
คติการบูชาพระพุทธรูปและรูปเคารพในลังกา	๑๒๑
วิธีการหล่อสุญจีฉิ่งในลังกา	๑๒๓
สัดส่วนพระพุทธรูปลังกา และคติมหาบุรุษลักษณะ	๑๒๕
การทำพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปลังกา	๑๒๘
ลัทธิมหายานในลังกา	๑๓๓
ปัญหาเรื่องเทพปรกณ์ของลัทธิมหายานในลังกา	๑๓๔
การฟื้นฟูพุทธศิลป์ยุคเมืองโปลอนนารูวะ จากลังกาถึงล้านนา	๑๓๘
	๑๔๐
บทที่ ๖ พระพุทธรูปทิเบต พระพุทธรูปเนปาล และพิธีพุทธาภิเษก แบบวัชรยาน	๑๔๕
ก. พระพุทธรูปทิเบต	
พัฒนาการของพุทธศิลป์ทิเบต	๑๔๖
ความเป็นมาของวัฒนธรรมทิเบต	๑๔๖
พุทธศาสนาในทิเบต	๑๔๗
กำเนิดของพุทธศิลป์ทิเบต	๑๔๘

ปฏิมากรรมทิเบต ๒ สกุลช่างสำคัญ	๑๕๐
การหล่อรูปเคารพโลหะของช่างทิเบต	๑๕๑
การสร้างพระพุทธรูป และรูปเคารพในลัทธิมหายาน และนิกายวัชรยาน	๑๕๒
พิธีพุทธภิเษก การบูชา และวิธีปฏิบัติต่อพระพุทธรูป ของชาวทิเบต	๑๕๗
พิธีพุทธภิเษกพระพุทธรูปในทิเบต	๑๕๗
การบูชาและการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปในทิเบต	๑๕๘
ข. พระพุทธรูปเนปาล	
เนปาลในบริบททางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี	๑๖๐
พุทธศาสนากับการสร้างพระพุทธรูปและรูปเคารพในเนปาล	๑๖๒
ชนชาติเนวาร์	๑๖๖
การสืบสวนเรื่องงานช่างพระพุทธรูป และพิธีพุทธภิเษก ในเนปาล	๑๗๑
งานช่างหล่อเนปาล	๑๗๑
งานช่างบุตุนเนปาล	๑๗๕
พิธีพุทธภิเษกพระพุทธรูป และรูปเคารพโดยพระทิเบต ในเนปาล	๑๗๗
บทที่ ๗ ร่องรอยพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ	
นิกายวัชรยานในล้านนา	๑๘๕
พระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน ในเอเชียอาคเนย์	๑๘๕
นิกายอารี	๑๘๕
การแพร่กระจายของพระพุทธศาสนามหายาน แบบตันตระ นิกายวัชรยานสู่เอเชียอาคเนย์	๑๘๘
ร่องรอยพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ	๑๙๒
นิกายวัชรยานในล้านนาจากบันทึกทิเบต	
เส้นทางติดต่อระหว่างล้านนากับรัฐโบราณต่าง ๆ ในดินแดนพม่า	๑๙๘
พระพุทธรูปทรงเครื่องหริภุญไชยและเชียงใหม่ กับพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน	๒๐๒

คัมภีร์ทิเบตกับคติพระพุทธรูปปางปราบพญาชมพูบดี	๒๐๘
กระแสนันตรยานในนิกายเถรวาท	๒๑๐
วิเคราะห์และอภิปราย	๒๑๑
ประติมานวิทยา	๒๑๑
ขนาดและสัดส่วนพระพุทธรูป	๒๑๖
วิธีการหล่อพระพุทธรูป	๒๑๘
พิธีพุทธาภิเษกและคติการบูชาพระธาตุในพระพุทธรูป	๒๒๑
คติการบรรจุพระธาตุในพระพุทธรูปแบบคันธาระ	๒๒๓
และแบบลังกา	
พระสารีริกธาตุกับแก้วมณี	๒๓๒
พิธีพุทธาภิเษกแบบวัชรยานกับคติการบรรจุหัวใจพระเจ้า	๒๓๔
พระพุทธรูปคือพระธรรมเจดีย์	๒๔๑
พระพุทธรูปหิ้งค์กับสังคมไทยล้านนา	๒๔๔
บทที่ ๘ บทสรุป	๒๔๗
บรรณานุกรม	๒๕๗
อภิธานศัพท์	๒๗๓
ภาคผนวก	๒๘๑
ภาคผนวก ๑ ตารางเปรียบเทียบพระพุทธรูป ตารางที่ ๑	๒๘๒
ภาคผนวก ๒ ตารางเปรียบเทียบพระพุทธรูป ตารางที่ ๒	๓๐๔
ภาคผนวก ๓ ลำดับกษัตริย์ราชวงศ์มังราย	๓๓๔
ภาคผนวก ๔ ที่มาของรูป (นอกเหนือจากรูปของผู้วิจัย)	๓๓๘
ภาคผนวก ๕ ดัชนีค้นชื่อ บุคคล วัด พระธาตุ พระเจดีย์	
พระพุทธรูป	๓๔๐

บทที่ ๑ บทนำ

เอเชียอาคเนย์มีความสัมพันธ์กับอินเดียมายาวนาน ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพล พุทธศาสนamahayanแบบตันตระ นิกายวัชรยานผ่านทางศิลปะแบบปาละระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ จากแคว้นเบงกอล และพิหารในอินเดีย ดังสะท้อน ให้เห็นได้ชัดเจนจากตัวอย่างประการหนึ่งที่รู้จักกันดีนั่นคือพระพุทธรูปหิงค์หรือ พระสิงห์ ตามคำเรียกขานของชาวล้านนา (Griswold 1957) ยิ่งไปกว่านั้นบทบาท ของศิลปะแบบปาละยังส่งผลต่อการสร้างเอกลักษณ์แบบศิลปะในภูมิภาคเอเชีย ร่วมกัน ทั้งในอินเดีย เนปาล ทิเบต และพม่า จนอาจกล่าวได้ว่าในห้วงเวลานั้นคือ ระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙ (ราวคริสต์ศตวรรษที่ 12-13) ศิลปะอินเดีย แบบปาละได้กลายเป็น *ศิลปะนานาชาติ* แห่งภูมิภาคนี้ไปแล้ว (Klimburg-Salter 1998)

มนุษย์แต่ละกลุ่มชนบนดินแดนเอเชียอาคเนย์มีความเข้มแข็งทางสังคม และวัฒนธรรมมาแต่ครั้งบรรพกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสำริด คือมีความ สามารถเลือกรับปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามาให้เหมาะสมกับสภาพสังคม ประเพณี และความเชื่อของตนเองได้ตลอดเวลา เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ ของสังคมทั้งในด้านจิตใจ และการดำรงชีวิต หรือแม้แต่ด้านการเมืองการปกครอง เห็นได้จากกรณีวัฒนธรรมฮินดูและพุทธศาสนาที่แพร่มาจากอินเดียนับแต่ราว กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ (คริสต์ศตวรรษที่ 6) เป็นต้นมา ประเด็นนี้ยังสัมพันธ์ กับแนวคิดที่กล่าวว่า ศิลปะและวัฒนธรรมยังแพร่ออกไปจากดินแดนต้นกำเนิด ไกลเท่าใดและนานเท่าไรก็ยิ่งแปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมใหม่มากขึ้นเท่านั้น

กรณีของพระพุทธรูปในดินแดนล้านนาก็เช่นกัน แม้จะเป็นที่เข้าใจกันมา ตลอดว่ามีที่มาจากคตินิกายเถรวาทจากต้นน้ำคืออินเดียและลังกา แต่แท้จริงแล้ว

พุทธศาสนาแบบเถรวาทบนดินแดนล้านนาที่เราารู้กันดีอยู่แล้วนั้นกลับมีลักษณะที่ผสมผสานเอาคติความเชื่อในลัทธิมหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน เข้ามาเนิ่นนานจนแยกแยะไม่ออก

แน่นอนว่าการติดต่อระหว่างเบงกอลและพินาครกับดินแดนล้านนายังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องมาจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ (คริสต์ศตวรรษที่ 15) คติลัทธิมหายานแบบตันตระ นิกายวัชรยาน คงถูกซึมซับเข้ามาในพุทธศาสนานิกายเถรวาทในท้องถิ่นล้านนาจนไม่ทราบแหล่งที่มาแล้ว จากการค้นคว้าเราพบหลักฐานพระพุทธรูปที่สนับสนุนประเด็นนี้อยู่ ๒ กรณี กรณีแรกคือพระพุทธรูปหิมาลัยในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ซึ่งจารึกที่ฐานระบุว่าเป็นพระเถระลีนะ และเจ้าเมืองให้หล่อขึ้นในปี พ.ศ. ๒๐๖๖ (ค.ศ. 1523) ตรงกับปลายรัชสมัยพญาแก้วแห่งเมืองเชียงใหม่ (สุรสวัสดิ์ และเพนซ์ ๒๕๕๐ รูปที่ ๓.๓๕ และดูหน้า ๕๔) ซึ่งมีพุทธลักษณะเทียบเคียงได้กับพระพุทธรูปพระอภิปุทธะสำริดองค์หนึ่งจากบังคลาเทศ กำหนดอายุถอยไปถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ (คริสต์ศตวรรษที่ 8) หรือหลังกว่านั้นเล็กน้อย (Woodward Jr. 1997, 65 fig. 62)

ในกรณีที่สอง ตำนานพุทธศาสนาสำคัญในล้านนาคือชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงการบรรจุพระสารีริกธาตุจำนวน ๕๐๐ องค์ และพระพุทธรูปแก้ว ทอง และเงินจากหอพระธาตุส่วนพระองค์ของพญาติโลกราชในพระเศียรพระพุทธรูปพระละโว้ หรือพระเจ้าแจ้งคมในปี พ.ศ. ๒๐๒๖ (ค.ศ. 1483) (แสง ๒๕๑๐, ๑๓๓-๑๓๔) พิธีกรรมดังกล่าวนี้อาจเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำริดล้านนาจำนวนหนึ่งที่อุษณิษะเปิดออกได้ และมีโพรงขนาดใหญ่ภายในพระเศียร (เส้นผ่าศูนย์กลางเฉลี่ยประมาณ ๑๐ เซนติเมตร ลึกประมาณ ๑๒-๑๖ เซนติเมตร) ซึ่งดูจะเข้ากันได้ดีกับการบรรจุพระสารีริกธาตุในตำนานดังกล่าว เราพบโพรงในพระเศียรทั้งพระพุทธรูปแบบพระพุทธรูปหิมาลัย และพระพุทธรูปแบบเชียงใหม่แสดงปางมารวิชัยขัดสมาธิราบราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (คริสต์ศตวรรษที่ 15-16) ตัวอย่างเช่นพระพุทธรูปมารวิชัยซึ่งจารึกที่ฐานระบุพระนามว่าพระแสนทอง พ.ศ. ๒๐๒๕ (ค.ศ. 1482) ในวิหารวัดเจติยหลวง พระพุทธรูปพระมหาสารลัทธิเจ้าฯ (พระพุทธรูปที่สร้างโดยพระมหาสารลัทธิเจ้า และคณะ) พ.ศ. ๒๐๓๘ (ค.ศ. 1495) วัดช่างแต้ม และพระพุทธรูป 'พระแสนตื้อ' (พระพุทธรูปที่พุทธศาสนิกชนขนานนามว่าพระแสนตื้อ) พ.ศ. ๒๐๓๙ (ค.ศ. 1496) วัดดวงดี ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น (เพนซ์ ๒๕๑๙, ๖๕ และรูปที่ ๖ ก, ๗๗ และรูปที่ ๑๒ ก, ๗๙ และรูปที่ ๑๓)

แม้ว่าเราจะพบโพรงพระเศียรในพระพุทธรูปสำริดยุคนี้หลายองค์ แต่หลักฐานสำคัญที่แสดงถึงคติการบรรจุพระธาตุในพระเศียรโดยเฉพาะเจาะจงนั้น กลับเห็นได้จากพระพุทธรูปหมวดพระพุทธรูปหิมาลัยองค์หนึ่งในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมืองลำพูน ซึ่งจารึกที่ฐานระบุปีที่สร้างคือ จ.ศ. ๘๔๔ หรือ

รูปที่ ๑.๑ ก พระพุทธรูปสิงค์ พ.ศ. ๒๐๒๕/
ค.ศ. 1482 พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุดุริฎุญชัย
อำเภอเมืองลำพูน บุคคลในภาพคือ
คุณพิรุฬห์ แก้วประกา ไวยาวังกร
ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุดุริฎุญชัย

รูปที่ ๑.๑ ข โพรงขนาดใหญ่ภายในพระเศียร

รูปที่ ๑.๑ ค อุษณีษะซึ่งด้านในออกแบบ
เป็นที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุ

พ.ศ. ๒๐๒๕ (ค.ศ. 1482) ในยุคของพญาคิลนทราชา (รูปที่ ๑.๑ ก-ข) นำสิ่งเกตว่า
อุษณีษะของพระพุทธรูปสิงค์จำลององค์นี้ (รูปที่ ๑.๑ ค) มีส่วนต่อออกมาด้านล่าง
สำหรับบรรจุพระธาตุโดยตรง ลักษณะพิเศษเช่นนี้เราไม่เคยพบเห็นมาก่อน สิ่งนี้
ยังทำให้นึกถึงความเชื่อของชาวบ้าน และนักท่องเที่ยวกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของ
พระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์หนึ่งที่รู้จักกันในชื่อ ‘หลวงพ่อบุญเมือง’ ที่วัดน้ำฮู
อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งกล่าวกันว่ามื่อน้ำอยู่ในโพรงพระเศียรเสมอมิได้ขาด
(รูปที่ ๑.๒)

พระพุทธรูปในดินแดนล้านนา แม้จะเป็นที่เข้าใจกันมาโดยตลอดว่ามีที่มาจาก
 คตินิกายเถรวาทจากประเทศอินเดียและศรีลังกา แต่แท้จริงแล้วพระพุทธรูป
 ของชนชาวล้านนากลับมีลักษณะที่ผสมผสานเอารูปแบบและประเพณี
 ในคติลัทธิมหายานแบบตันตระนิกายวัชรยานเข้ามาเป็นเนื้อเดียวกันจนแยกไม่ออก
 ไม่ต่างไปจากหลายประเทศในเอเชียอาคเนย์ การให้ความหมายแท้จริงต่อพระพุทธรูป
 ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนในปัจจุบันมองข้ามไป
 (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 เพิ่มดรชนัคินชื่อ บุคคล วัด พระธาตุ พระเจดีย์ พระพุทธรูป)

CHIANG MAI
 UNIVERSITY PRESS

ราคา 650 บาท